

हरितक्रांती Green revolution

By
Dr. Smt. Rajani Sontakke
Associate professor
Economics

हरितक्रांती

प्रस्तावना : introduction

- ▶ भारतात कृषी क्षेत्राची उत्पादकता वाढविण्याकरिता सर्वात पहिला संघटित प्रयत्न 1966 मध्ये “गहन कृषी जिल्हा कार्यक्रम” याकरिता निवडल्या गेलेल्या सात जिल्ह्यांसाठी पायलट योजनेच्या रूपात केला गेला होता.
- ▶ या प्रयोगात यशस्विता मिळाल्याने सरकारने प्रोत्साहित होऊन ऑक्टोबर 1965 मध्ये या धोरणाला गहन कृषि क्षेत्र कार्यक्रमांतर्गत निवडल्या गेलेल्या 114 जिल्ह्यांमध्ये लागू केला होता.
- ▶ अल्पविकसित देशांमध्ये कृषीच्या मागासलेल्या तंत्रज्ञानावर उपाय शोधलेली नवीन नीति इतर देशांमध्ये आधीच यशस्वी झाली होती.
- ▶ भारतीय कृषी संशोधन केंद्रांनी मका बाजरी आणि ज्वारीची संकरित बियाण्यांचा शोध लावला ा पिकांची प्रतिहेक्टरी लागवडीत वाढ करणे शक्य झाले.
- ▶ नवीन कृषी धोरणाला पॅकेज कार्यक्रमाच्या रूपात आपलेसे करणे शक्य झाले.

नवीन कृषी धोरणाच्या यशस्वितेकरिता हे आवश्यक होते की सिंचनाच्या नियंत्रित व्यवस्थे सोबत रासायनिक खते, संकरित बियाणू, आणि कीटकनाशक औषधांचा उपयोग केला जावा.

- ▶ नवीन कृषी युक्तीला (New Agricultural strategy) 1966 मध्ये एका पॅकेज कार्यक्रमाच्या रूपात सुरु केले गेले आणि जास्त पिके देणाऱ्या बियाण्यांचा कार्यक्रम (High yielding variety program) अशी नवीन सजा देण्यात आली.
- ▶ चौथी योजना सुरु होते वेळी हा कार्यक्रम 1 लाख 90 हजार हेक्टर भूमीवर लागू केला गेला.
- ▶ 1998 - 99 पर्यंत हा कार्यक्रम **7 कोटी 84 लाख हेक्टर** भूमीवर अवलंबिण्यात आला जो खाद्य अंतर्गत क्षेत्राच्या **62.6 %** आहे.
- ▶ नवीन कृषी व्यूहरचनेमुळे कृषी उत्पादनात व उत्पादकतेत विशेष करून गव्हाचे उत्पादन व उत्पादकता यामध्ये फार वाढ घडून आली यालाच **हरितक्रांती** असे म्हणतात.

हरितक्रांती करिता कारणीभूत घटक

1. अधिक उपजाऊ जातीचा कार्यक्रम High yielding variety program
2. बहु पिकांचा कार्यक्रम
3. पिकांचे संरक्षण
4. रासायनिक खते
5. पाणीपुरवठ्याच्या सोयी
6. आधुनिक अवजारे व यंत्रांचा वापर
7. पतपुरवठा
8. योग्य किमतीची शाश्वती
9. कृषी संशोधन मंडळाची स्थापना
10. विविध निगमा ची स्थापना
11. अन्य सोई

हरितक्रांतीची वैशिष्ट्ये: characteristics of green revolution

1. जलसिंचनाची व्यवस्था---जलसिंचनाच्या सोयींची उपलब्धता हा हरितक्रांती चा महत्वाचा घटक आहे. पिकांना विशिष्ट वेळी व विशिष्ट प्रमाणात पाण्याची आवश्यकता असते म्हणून या पद्धतीत पाणी व्यवस्थापन याला महत्त्व आहे.
2. नवीन खतांचा वापर.
3. संकरित बियाण्यांचा वापर.
4. बहुपीक पद्धती ची संभाव्यता.
5. खर्चिक तंत्र .

हरितक्रांती चा प्रभाव: impact of Green revolution

1. उत्पादनात वृद्धि. Increase in production
2. विदेशी चलनाची बचत.
3. राहणीमानात वाढ.
4. व्यावसायिक दृष्टिकोन .
5. रोजगारात वाढ.
6. औद्योगिक विकासाला मदत.
7. तांत्रिक ज्ञानात वाढ.
8. संतुलित विकास.

हरितक्रांतीचे प्रतिकूल परिणाम किंवा अडथळे

1. मोठ्या शेतकऱ्यांनाच लाभ.
2. आर्थिक विषमतेत वाढ.
3. बेरोजगारीत वाढ.
4. प्रादेशिक विषमतेत वाढ.
5. निवडक पिकांना च लाभ.
6. जमिनीच्या उत्पादकतेत घट.
7. सिंचन सोयींचा अभाव.
8. भू सुधारणांकडे दुर्लक्ष.
9. विक्री व वितरणाची समस्या.
10. अन्नधान्याच्या दर्जात घट.

